

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΣΤΑΦΙΔΟΣ

ΕΝ ΕΠΤΑΝΗΣΩΙ ΚΑΙ ΙΔΙΩΣ ΕΝ ΖΑΚΥΝΘΩΙ

Ἐλθόμεν νῦν καὶ ἐξετάσωμεν τὸν ἐν Ἑπτανήσῳ σταφιδόκαρπον. Ὁ ἀναγνώστης εἶνε ἤδη ἐν γνώσει ὅτι ἐκ τῶν νήσων, κατὰ πρῶτον ὁ πολύτιμος οὗτος καρπὸς ἐν Ζακύνθῳ μετεφυτεύθη. Ἀλλὰ πότε; Ὁ Νικόλαος Σέρρας¹ οὐδὲν λέγει. Ὁ Saint-Sauveur², ὅστις πολλὰ τῆς Ἑλλάδος ἐγνώριζεν, ἀπλῶς ἱστορεῖ ὅτι μετεφυτεύθη ἐκ Κορίνθου κατὰ τὴν δεκάτην ἑκτην ἑκατονταετηρίδα, ἀλλ' ὅτι δὲν σώζεται ἔγγραφον μαρτυροῦν τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου μεταφυτεύσαντος ἐν τῇ νήσῳ τὴν σταφίδα. Ὁ Βαρβιάνης³ ἀναιρεῖ τὸν Christian Müller⁴ εἰπόντα, ὅτι ὁ σταφιδόκαρπος μετεφυτεύθη τῷ 1595 καὶ ἀκολούθως ἐπὶ λέξει λέγει: «Κατὰ παράδοσιν λέγεται ὅτι κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ δεκάτου ἑκτοῦ αἰῶνος εἰς τὴν θέσιν Κορίθι καὶ πλησίον τῶν Ἀποληταριῶν κατὰ πρῶτον ἐφυτεύθη ἡ σταφίς, μεταφερθεῖσα ἐκ Κορίνθου, καὶ ἴσως ἐκ τούτου ὠνομάσθη ἡ θέσις Κορίθι». Ἡ εἰκασία αὕτη τοῦ Βαρβιάνη νομίζομεν ὅτι δὲν εἶνε τόσο ἐπιτυχής, καθότι καὶ εἰς ἄλλα τῆς Ἑλλάδος μέρη ὑπάρχει τοποθεσία Κορίθι, χωρὶς νὰ μεταφυτευθῇ Κορινθιακὴ σταφίς· ἄλλως τε Κορίθι ὀνομάζεται καὶ θέσις

¹ Συνέχεια ἴδε φυλλάδιον 2.

² «Storia antica e moderna della città ed isola di Zante scritta già in latino da Mr Baltassar Maria Remondini ed ora tradotta in Italiano e riformata, corretta ed arricchita di molte considerabili aggiunte, studio e fatica di Nicolo Serra». Τὸ ἱστορικὸν τοῦτο ἔργον εἶνε ἀνέκδοτον καὶ ὁ Βαρβιάνης εὐτυχῶς τὸ ἀντέγραψεν εἰς τὰ πολύτιμα αὐτοῦ Χρονικά. Ὁ Σέρρας οὗτος ἐγεννήθη τὸ 1740 καὶ ἀπεβίωσε τῷ 1784. (Τὰ ἔγγραφα τῆς οἰκογενείας Σέρρα σώζονται παρὰ τῇ Φωσκολιανῇ Βιβλιοθήκῃ. Ὁρα καὶ Σ. δὲ Βιάζη περὶ τοῦ Χίου Γεωργίου Σέρρα ἐν *Κυψέλλῃ Ζακύνθου* ἔτος Α', ἀρ. 1 καὶ περὶ Νικολάου Σέρρα ἐν *Ἀπόλλωνι Πειραιῶς*, ἔτος Α. ἀρ. 14). Ἡ ἱστορία τοῦ Ρεμονδίνη δὲν μετεφράσθη ἐλληνιστί, ὡς γράφει ὁ Blengini (*Annuaire 1884—1885* σελ. 446), οὐδ' ὁ Βαρβιάνης ἐξηκολούθησε τὸ ἔργον τοῦ Σέρρα, ὡς ὁ Blengini καὶ ἄλλοι λέγουσιν ἐσφαλμένως.

³ Voyage τόμ. III, σελ. 152.

⁴ Χρονικά φυλ. 21, σ. 220.

⁵ Voyage κλ. δευτέρα ἐκδοσις 1822 ἐν Παρισίοις.

ἐπὶ ὑψηλοῦ μέρους κειμένη. Εἰς ἀμφιβολίαν ἐπίσης θέτομεν τὴν παράδοσιν ταύτην, δηλαδή ὅτι εἰς Κορίθι τὸ πρῶτον ἐφυτεύθη ἡ σταφίς, ἐπεὶ οὐδὲν ἔγγραφον εἶδομεν ἐπιβεβαιοῦν τὴν παράδοσιν. Ἀλλοίμονον ἂν ἡ ἱστορία ἀβασανίστως καὶ ἀκρίτως παρεδέχετο ὡς θετικὴν πᾶσαν παράδοσιν καὶ παρείχε πίστιν εἰς πᾶσαν διάδοσιν! Ὀλίγιστα εἶνε αἱ περιστάσεις, καθ' ἃς δυνάμεθα νῦν ἐπικαλεσθῶμεν τὴν μαρτυρίαν παραδόσεως. Καὶ αὐτὰ τὰ λεχθέντα παρὰ τῶν ἱστορικῶν, ὅσακις εἶνε ἀμαρτύρητα, δεόν νῦν γίνηται ἡ δέουσα ἔρευνα πρὶν ἢ ἐπαναληφθῶσιν, ἄλλως τε τὴν ἀλήθειαν οὐδέποτε θὰ τὴν μάθωμεν καὶ ἡ ἱστορία αἰωνίως θὰ καταρρυπκίνηται ὑπὸ πλασμάτων, ἀναχρονισμῶν, ἀδικιῶν. Ἡ ἱστορία βεβαίως ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἐπιστήμην ἀπαιτεῖ εὐσυνείδητον ἐργασίαν. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας καὶ ἀρχὰς γράφοντες τὰ ἱστορικὰ ἡμῶν ἀρθρίδια, δὲν δυνάμεθα νῦν παραδεχθῶμεν τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ κ. Χιώτου, ὅτι «ἐπεκταθείσης τῆς ἐπικρατείας τῶν Τόκων διὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς δεσποτείας τῶν Ἰωαννίνων, Ἀρτης καὶ Ἀκαρνανίας καὶ τῆς Κορίνθου ἐμπεριληφθείσης εἰς τὴν ἡγεμονίαν διὰ τῆς κληρονομίας τῆς βασιλείας Φραγκίσκης, ἡ ἐμπορία τῶν νήσων ἐπεξετάθη διὰ τῆς Κορινθιακῆς σταφίδος, μεταφυτευθείσης ἔκτοτε ἐν Ζακύνθῳ, ἢ καὶ ἔπειτα ἐξέλειψεν ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τῶν Τούρκων περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς Βενετοκρατίας· διότι βλέπομεν ἐξ ἐγγράφων νέας ἐμφυτεύσεις ἀρχομένας περὶ τὰ μέσα τῆς δεκάτης ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος εἰς τὴν νῆσον ὅτι». Ἄν καὶ μετὰ τόσης αὐθεντικότητος καὶ βεβαιότητος ἀποφαίνεται ὁ διακεκριμένος καὶ φιλόπονος ἱστοριογράφος, οὐχ ἥττον ὅμως τὰ λεγόμενά τοῦ εἶσιν ἀπλῆ γνώμη. Ἐπισήμως γνωρίζομεν ὅτι ἡ σταφίς μετεφυτεύθη ἐν Ζακύνθῳ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς δεκάτης ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος, καθότι εἶδομεν ἔγγραφα πιστοποιοῦντα τοῦτο, ἅτινα κατωτέρω ἐν εἰκείῳ τόπῳ θέλομεν ἀναφέρει καὶ ἅτινα διέφυγον τὴν προσοχὴν τοῦ ἐπιφανοῦς γηραιοῦ ἱστοριοδίδου. Γνώμη τοῦ ἀπλῆ εἶνε ὅτι ἐπὶ Τόκων ὑπῆρξεν ἐνταῦθα σταφίς κορινθιακὴ. Τοῦτο διηγεῖται χωρὶς οὐδεμίαν νῦν ἐπιφέρῃ μαρτυρίαν. Περὶ τοῦ ἐμπορίου ἐπὶ Τόκων οὐδὲν ἔχομεν νῦν τοῦ ἀντιτάξωμεν, καθότι τὸ ἐμπόριον τότε ἤρξατο γενόμενον μᾶλλον ἐπικερδές, ἀπὸ τῶν σταυροφοριῶν καὶ ἐντεῦθεν. Ἄν ἐκ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ προσέδραμον εἰ σταυροφόροι πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ Ἁγίου Τάφου, ὅμως βέβαιον εἶνε ὅτι δὲν ἦσαν ὀλίγοι καὶ οἱ κινούμενοι ἐξ ἰδιοτελείας

¹ Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα τῆς νήσου Ζακύνθου, ἐν Κερκύρᾳ 1858, σελ. 423—424.

καὶ διὰ ἐμπορικὸν σκοπὸν. Ἐκτοτε τὸ ἐμπόριον ἔλαβε μεγαλειτέρας διαστάσεις ἐν Ἀνατολῇ ἰδίως διὰ τῶν ἰταλικῶν πολιτειῶν, ἐν αἷς διέπρεψαν ἡ Ἀγκλῶν, ἡ Βενετία, ἡ Γένουα, ἡ Πίζα¹ ὡς καὶ πολλοὶ τῶν Ἰταλῶν διεκρίθησαν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ διοικοῦντες, πολεμοῦντες, διδάσκοντες ἢ ἐξασκοῦντες τὰς ἐπιστήμας καὶ τέχνας². Οἱ Πίζαται διοργανώσαντες τὴν πρώτην αὐτῶν σταυροφορίαν τῷ 1099 ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Δαϊσέρτου, ἐτιμώρησαν τὰς ἑλληνικὰς φρουρὰς τῆς τε Κεφαλληνίας καὶ Λευκάδος, διότι δὲν ἐφάνησαν τοῖς σταυροφόροις εὐνοϊκαί, καὶ ἐν ἔτει 1103 μέρος τοῦ στόλου τῶν Πίζατῶν ἐλεηλάτησε τὰς ἐν τῷ Ἰονίῳ νήσους³. Ἡ Κεφαλληνία καὶ ἡ Ζάκυνθος ἀπὸ τῆς ὀριστικῆς αὐτῶν ἀποσπάσεως ἀπὸ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, τῆς γενομένης ἐν ἔτει 1185, ὅτε καὶ ἰδρύθη ἡ γνωστὴ κομνητεία τῆς Κεφαλληνίας, πολλὰ ὑπέστησαν ὑπὸ ἐθνολογικὴν, κοινωνικὴν καὶ ὀρησκευτικὴν ἐπείρην καὶ ἰδίως ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν λαῶν βαρβάρων καὶ μὴ, οἵτινες ἀντλεῶς ἐνίοτε ἐδήλωσαν τὰς δύο ταύτας νήσους καὶ τὰς λοιπὰς τοῦ Ἰονίου, μὴ ἐξαίρουμένης τῆς Κερκύρας, μιᾶς τῶν σπουδαιωτέρων τῶν φραγκικῶν κτήσεις. Ἐπὶ φραγκοκρατίας ὑπὸ διηνεκῇ φόβῳ ἐκαλλιεργεῖτο ἡ γῆ καὶ ὅσον ἐπέτρεπον οἱ πονηροὶ ἐκεῖνοι χρόνοι, πολλὰ δὲ στρέμματα ἦσαν κεκαλυμμένα ὑπὸ ἀμπελώνων. Τοῦτο μαρτυροῦσι τὰ σωζόμενα ἔγγραφα, ἅπερ οὐδέποτε—ὅσα τοῦλάχιστον μέχρι τοῦδε εἶδομεν—ἀναφέρουσι μικρόρραγα σταφίλῃν οὐδὲ σταφίδα κορινθιακὴν ἢ ὀνομασίαν τινά, ἐξ ἧς νὰ δυνηθῶμεν νὰ εἰκάσωμεν ὅτι τὸ ἐμπόριον τοῦ σταφιδεκάρπου ἐνηργεῖτο τότε. Ἀποφαινόμεθα οὕτως, ἀφοῦ ἠρευνήσαμεν τὰ ἔγγραφα τὰ εὑρισκόμενα ἐν τῷ μικρῷ πλὴν πολυτίμῳ ἀρχεῖῳ τῆς ἐν Ζακύνθῳ Δυτικῆς ἐπισκοπῆς⁴,

¹ Ὅρα: G. Heyd, «Le Colonie Commerciali degli Italiani in Oriente nel Medio Evo».—Ἐπὶ δὲ Carlo Pagano, «Delle imprese e del dominio de' Genovesi in Grecia».—Serra, «Discorso sopra il commercio, la navigazione e le arti de' Genovesi».—Marsigli, «Ricerche sul commercio Veneto».—Zannucci, «Storia de' tre celebri popoli marittimi dell' Italia.»—Pagnini, «Della decima, della moneta e della mercantura de' Fiorentini fino al secolo XVI—Liber Iurum»—καὶ τὸ περισπούδαστον Archivio Storico.

² Ὅρα F. F. Carloni. «Gli Italiani all' Estero». Τοῦ ἀξιολόγου τούτου ἔργου, τοῦ διακεκριμένου φίλου μας Καρλόνι ἡ ἐκδοσις ἤρξατο τῷ 1888 καὶ μέχρι τοῦδε ἐδημοσιεύθησαν μόνον δύο τόμοι. Ὡς ἐννοεῖ τις τὸ ἔλον πόνημα θὰ ἀποτελῇται ἐκ πολλῶν τόνων.

³ Ὅρα Archivio Storico Italiano τόμ. VI.—Muratori, *Script.* τόμ. VI.—Ἀντὶς Κομνηνῆς Ἀλεξιάδης XI.—Memorie dei più illustri uomini Pisani.

⁴ Βιβλίον τιτλοφορούμενον Scossioni—Libro che contiene le ville che contri-

τὸν Κώδικα τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, ἐνθα ὑπάρχει φραγκικὸν διάταγμα τοῦ δεσπότη Λεονάρδου ἐν ἔτει 1478 μετὰ κτηματολογίου ¹, τὰς Stampæ ², ἀρχαῖα κτηματολόγια ³, τὰ κατάστιχα τῆς δεκάτης ⁴ καὶ ἄλλα ἐνθα μόνον ἄμπελοι ἀναφέρονται καὶ οὐδέποτε σταφίδες. Ἐπὶ φραγκοκρατίας καὶ ἐν Κεφαλληνίᾳ ἐκαλλιεργεῖτο μόνη ἡ ἄμπελος κατὰ τὸ μεγίστης ἐθνολογικῆς καὶ γεωγραφικῆς ἀξίας ἔγγραφον, τὸ ἐκδοθὲν ἐν ἔτει 1264 ἐπὶ Ριχάρδου κυριάρχου τῆς Κεφαλληνίας, Ζακύνθου καὶ Ἰθάκης ⁵. Μετὰ τὰς ἐρεῦνας ταύτας, θεωροῦμεν

haiscono la decima al vescovo in questa diocesi—τὰ Acta τῶν ἐπισκόπων καὶ ἄλλα ἔγγραφα τοῦ δεκάτου πέμπτου καὶ δεκάτου ἑκτοῦ αἰῶνος. Ἔνεκα τῆς δεκάτης, ἣτις ἐπληρῶνετο εἰς τὴν Δυτικὴν ἐκκλησίαν, ἐσιώθησαν ὀνόματα παλαιῶν τοποθεσιῶν καὶ οἰκογενειῶν καὶ ἄλλα, ἅτινά εἰσι τὴν σήμερον συμβολὴ πολυτίμος εἰς τὴν ἱστορίαν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ λόγος περὶ πληρωμῆς τῆς δεκάτης εἰς τὴν Δυτικὴν ἐκκλησίαν, ἀναφέρομεν ὅτι εἰς τὸ αὐτὸ ἀρχιεπισκοπικὸν τῆς Δυτικῆς ἐπισκοπῆς, ὑπάρχει ἐν φακέλλῳ Diversorum ἀντίγραφον ἐγγράφου τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ ἐνετοῦ Ἰακώβου Μαρκέλλου, ὑφ' ἡμερομηνίαν 20 Ἰανουαρίου 1464; δι' οὗ ὑποχρεοῦνται οἱ ἐν Ζακύνθῳ Πελοποννήσιοι (Moraiti) νὰ πληρῶνωσι τὴν δεκάτην εἰς τὸν δυτικὸν ἐπίσκοπον Ζακύνθου.

¹ Παρὰ τῷ Ἀρχεῖῳ τῆς Μονῆς ἁγ. Ἰωάννου καὶ ἁγ. Νικολάου τῶν Εἰένων—Τοῦ πολυτίμου τοῦ ἐγγράφου τὴν ἀρχὴν ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Χιώτης (Ἱστορ. Ἀπομ. Β. σελ. 628.) καὶ μεγαλειότερον μέρος ἡμεῖς ἐν (Νέῳ Διῶνι ἀρ. 7.)

² Ἐρευνήσαμεν τὰς Stampæ τῶν οἰκογενειῶν Μεγαδούκα, καὶ Σηγούρου. Γράφομεν Σηγούρος καὶ οὐχὶ Συγούρος, καθότι ἀρχικῶς ἡ οἰκογένεια αὕτη ἀναφέρεται ἐν τοῖς ἐγγράφοις Segur καὶ Segurus καὶ Seguro, μεταγενεστέρως δὲ Sigureo.

³ Catasticatione Foscola 1491 καὶ Catastication Valaversa 1517. Τῶν πολυτίμων τούτων κτηματολογίων δυστυχῶς μόνον ἀποσπάσματα εἶδομεν ἐν τῷ ἀρχιεπισκοπικῷ τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας εἰς παλαιούς Κώδικας Μονῶν, ὡς καὶ εἰς δικαιογραφίας ἀρχαίας σωζομένας εἰς τὸ ὑπὸ τὸ Δικαστήριον ἀρχεῖον. Σημειοῦμεν ὅτι κατὰ λάθος εἰς τὸν Κώδικα τῶν Μονῶν τῆς Θεοτόκου Ἀναφωνητρίας ὁ ἀντιγραφὸς ἀντιγράφων τὸ σχετικὸν μέρος τοῦ κτηματολογίου τοῦ Προδρόμου Φωσκόλου ἔγραψε 1401 φαίνεται ὅτι ἐλησμόνησε νὰ σύρῃ τὴν γραμμὴν καὶ οὕτως ἔμεινε 0 ἀντὶ 9 (φύλ. 66).

⁴ Μεγαλειτέρας ἱστορικῆς ἀξίας εἶνε τὰ σωζόμενα παρὰ τῇ Δυτικῇ ἐκκλησίᾳ.

⁵ Ἡ πολυτιμωτάτη αὕτη περγαμηνὴ μήκους 10 ὀφεικτομ. καὶ πλάτους 0,22 σώζεται εἰς τὸ ἀρχιεπισκοπικὸν τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας. Εἶνε ἡ σπουδαιότερα καὶ ἀθθεντικωτέρα συμβολὴ διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν μέσων χρόνων τῆς Κεφαλληνίας, ἔνεκα τῶν ἐν αὐτῇ πολλῶν ἀναφερομένων τοποθεσιῶν καὶ ὀνομάτων οἰκογενειῶν. Τὸ πρῶτον ἐδημοσιεύθη τὸ 1887 ὑπὸ τῶν γνωστῶν Miklosich καὶ Müller ἐν τοῖς Acta et Diplomata Græca Medii Aevi (τόμ. 5, σελ. 16—67), ἀλλὰ προτρέπομεν τοὺς καταγινομένους νὰ μὴ μελετήσωσι καὶ περισθῶσι πληροφορίας ἐκ τοῦ ἐν λόγῳ ἐγγράφου, ὡς ἐδημοσιεύθη καθότι ἀντεγράφη οἰκτρότατα παραλεί-

ἀβάσιμον τὴν ἀμαρτύρητον ἐξιστέρησιν τοῦ ἱστοριογράφου κ. Χιώτη καὶ παραδεχόμεθα ὅτι ἐπιβεβαιώσῃ τὰ ἔγγραφα, δηλὰ δὴ ὅτι, κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς δεκάτης ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος ἀναφέρεται τὸ πρῶτον ἢ σταφίς. Εὗρομεν δὲ ταύτην ἀναφερομένην τὸ πρῶτον εἰς ἰδιωτικά ἔγγραφα, καὶ ἀκολουθῶς εἰς τὰ τοῦ δημοσίου. Καθ' ὅσον ἔχομεν νὰ ἐπιβεβαιώσωμεν ὅτι πιστοποιοῦσι τὰ ἔγγραφα καὶ ὅτι ἐξιστεροῦσιν οἱ συγγραφεῖς, οἱ προσάγοντες μαρτυρίας. Ὁ Βαρυάνης λοιπὸν ὀρθῶς ἔγραφεν ὅτι μετεφυτεύθη κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς δεκάτης ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος, ὡς εἶδεν ὁ ἀναγνώστης.

* *

Ὁ προσδιορισμὸς τοῦ ἔτους, καθ' ὃ τὸ πρῶτον ἐφυτεύθη ἡ σταφίς ἐν Ζακύνθῳ φαίνεται ἡμῖν δύσκολος, ἵνα μὴ εἰπώμεν ἀδύνατος. Ἐνῷ βλέπομεν ἀναφερομένας ρυττεῖας κατὰ τὰς πρώτας δεκάδας τοῦ δεκάτου ἑκτοῦ αἰῶνος, αἴρωντες ὁ Γερακάρης¹ λέγει τῷ 1520 «πρῶτος φυτεύω εἰς τὸ ὄνομα τῆς ἁγίας Τριάδος καὶ τῆς Θεοτόκου Μαρίας καὶ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου σταφίδα (una passa) ἀπὸ κλήματ', ἅτινα μοῦ ἔστειλαν ἀπὸ τὸ Μωρηά. Τῷ 1528—πρὸ δύο ἐτῶν—ἐπλήρωσα οὗτος ὀλωρία ἢ τσεκίνια εἰς τὸν Ἀντώνιον Δράκην διὰ νὰ μοῦ φέρῃ ὑπὲρ κλήματα ἀσταφίδος, διὰ νὰ δοκιμάσω ἂν ἐπιτυχέσῃ ἐν Ζα-

φεις, κακὴ ἀνάγνωσις τινῶν τοποθεσιῶν καὶ κυρίων ὀνομάτων καὶ ἄλλα πολλὰ λάθη βριθέντων εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ἐν αὐτῷ, ὥστε βλάβην μᾶλλον ἢ ὄφελος δύνανται ν' ἀρυσθῶσιν ἐξ αὐτοῦ οἱ περὶ τὴν ἱστοριογραφίαν ἀσχολούμενοι διὰ τοῦτο συνιστῶμεν αὐτοῖς νὰ μὴ λάθωσιν αὐτὸ ὑπ' ὄψιν. Οἱ αὐτοὶ ἐκδόται εἰς τὸν αὐτὸν τόμον ἐδημοσίευσαν καὶ ἄλλα ἔγγραφα τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, ἔτι σωζόμενα εἰς τὸ ἀρχαιοφυλακεῖον τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας, ἔγγραφα ἀφορῶντα εἰς τὴν Ζάκυνθον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον καὶ αὐτὰ εἶνε ἀντιγεγραμμένα οἰκτρῶς, οὐχὶ ὁμῶς ὡς τὸ τοῦ 1264 τῆς Κεφαλληνίας. Τὸ εὐτυχέστερον περὶ τὴν ἀντιγραφὴν εἶνε ἔγγραφον τοῦ 1468, δι' οὗ ὁ δεσπότης δὲ Τάκης παραχωρεῖ «πρὸς τὸν θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον Κεφαλλονιάς καὶ Ζακύνθου Ἰωάννην Ἀντώνιον» τὸν τόπον καὶ χωράφια τὰ λεγόμενα Καλογεράτα ἐν Ζακύνθῳ. Ὁ ἡμέτερος φίλος ἱατρὸς κ. Κλῶν Στεφάνου ἐλθὼν κατ' αὐτὰς εἰς Ζάκυνθον χάριν ἀνθρωπολογικῶν καὶ ἐθνολογικῶν μελετῶν καὶ ἰδὼν τὴν οἰκτρότητα τῆς ἀναγνώσεως καὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ τῆς Κεφαλληνίας πολυτίμου ἐγγράφου, ἐποίησατο εὐσυνειδήτους ἐπὶ τοῦ πρωτοτύπου μελέτας καὶ ἐτοιμάζει ἤδη νέαν ἐκδοσιν, ἥτις βεβαίως ἔσται ὠφέλιμος εἰς τοὺς ἱστορικούς. Εἴπομεν ἐπὶ τοῦ πρωτοτύπου, καθότι εἰς τὸ αὐτὸ ἀρχαιοφυλακεῖον ὑπάρχουσι δύο ἀντίγραφα, ὧν τὸ ἐν εἶνε σχετικῶς καλλίτερον καὶ μίαν ἰταλικὴν μετάφρασιν· ἀλλ' οὔτε τὰ ἀντίγραφα εἶνε εὐσυνειδήτα, οὔτε ἡ μετάφρασις πιστὴ πάντοτε.

¹ Ἡ οἰκογένεια Γερακάρη ἀναφέρεται ἀπὸ τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος (ἀρχεῖον Δυτικῆς ἐπισκοπῆς ἀγ. Μάρκου Ζακύνθου).

κύνθω¹». Ἐκ τούτων δυνάμεθα ἴσως νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐφυτεύετο μὲν ἡ σταφίς παρὰ τινων, ἀλλὰ δὲν ἐγένετο κοινῶς γνωστὸν τὸ τοιοῦτο. Ἀλλῶς τε τοῦτο εἶνε φυσικόν, διότι εἰς νῆσον μεγάλην οἷα ἡ Ζάκυνθος, δὲν ἦτο τόσο ἐύκολον πάντες νὰ γνωρίζωσι τὰς νέας φυτείας τῶν ἄλλων.

Ἡ σταφιδάμπελος ἐλίγον κατ'ὀλίγον διεδίδετο ἐν τῇ νήσῳ, ἀλλὰ ἀντικείμενον ἐμπορίου δὲν ἦτο τὸ προϊόν αὐτῆς οὐδὲ ἐν ἔτει 1534, καθότι ἡ ἐκθεσις τοῦ Ἑνετοῦ Ἰωάννου Βαρβαρρήγου ἀναφέρει, μετὰ τὴν ἀπαρίθμησην τῆς δεκάτης, ὅπερ ἡ νῆσος ἐτέλει, τὸν βάμβακα ὡς τὸ μόνον ἀφορολόγητον προϊόν, ἕνεκα τῆς μικρᾶς ποσότητος. Ὅμως τῷ 1543 ἀναφέρει οὐ μόνον τὸν βάμβακα, ἀλλὰ καὶ τὴν σταφίδα. Ἐπειδὴ δὲ τὰ δύο ταῦτα προϊόντα ἀπὸ βραχέος χρόνου ἐκαλλιεργοῦντο, προτείνει εἰς τὴν κυβέρνησιν νὰ ἐπιβάλλῃ καὶ εἰς αὐτὰ τὸν φόρον τῆς δεκάτης, ὅστις θὰ ἀνῆρχετο εἰς πλείονα τῶν 500 δουκάτων κατ' ἔτος: «... gottoni et uve passe che da poco tempo in qua in ditta insula se seminano et piantano in bona quantita, non pagano decima alcuna; però è ben conveniente, che godendo i fondi, pagano tal decima, che saria per lo ammontar de ducati 500 et più all' anno....²»

Ἐκθεσις τοῦ 1546 τοῦ Μάρκου Βαζαδόνα λέγει, ὅτι ἡ Ζάκυνθος ἦτο κάλλιστα καλλιεργημένη ἰδίως ἐξ ἀμπέλων³, ἀναφέρει μόνον ἔλαιον καὶ σιτηρὰ, καὶ ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι ἡ σταφίς δὲν ἦτο πολὺ διαδεδομένη, συμπεριλαμβάνετο δὲ εἰς τὴν φράσιν *et altri menudi*.

Ἀντὶ τῆς δεκάτης ἡ Ἑνετικὴ Γερουσία φαίνεται ὅτι κατὰ πρῶτον

¹ Ἀρχαιοφυλακεῖον ὑπὸ τὰ Δικαστήρια.

² Κ. Σάθα, *Μνημεῖα ἑλληνικῆς Ἱστορίας* τόμ. VI, σελ. 168. — Πάρης, *Κεφαλληνίας καὶ Ἰθάκης* σελ. 256. Ὁ κ. Πάρης λέγει: «ἐκτὸς τοῦ βάμβακος ὡς ἀφορολόγητος ἔτι ἀναφέρεται (1543) ἡ uva passa, ἥτις ἀπὸ βραχέος χρόνου ἐφυτεύθη ἐν τῇ νήσῳ. Ὁ ἑπαρχὸς προτείνει νὰ ἐπιβάλλωσι καὶ εἰς τοῦτο τὸ προϊόν τὴν δεκάτην καὶ ἐλπίζει ὅτι ἐντεῦθεν δύναται νὰ προέλθῃ εἰσόδημα 500 δουκάτων». Ταῦτα βεβαίως ἔγραψεν ὁ πολὺς Γερμανὸς ἐκ παραδρομῆς, διότι ὁ ἑπαρχος, ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης ἐκ τοῦ ἐπὶ λέξει ἰταλικοῦ ἀποσπάσματος τοῦ σχετικοῦ ἐγγράφου, ἐννοεῖ οὐ μόνον τὴν σταφίδα, ἀλλὰ καὶ τὸν βάμβακα καὶ ἐκ τῶν δύο προϊόντων ἐλπίζει ν' ἀνέλθῃ τὸ εἰσόδημα εἰς 500 δουκάτα κατ' ἔτος.

³ Ἐπὶ λέξει ὁ Ἑνετὸς ἔλεγεν «*Detta isola è benissimo coltivata e maxime de vite, et hora se fa uno anno per l'altro vin zare n. 280.000 che fanno botte a zare 25 l' una n. 14.000, vel circa; olio zare 4600 fanno botte 180 vel circa, et ogni zorno accresce; formento moza da 15,000 in circa, oltra li orzi, avena et altri menudi.*»

ἐπέβαλε φόρον ἐξαγωγικόν, ὅστις ὀλίγον ἀνταπεκρίθη εἰς τὰς προσδοκίας της ¹.

Διάταξις τοῦ ἔτους 1545 ἐπιβάλλει δασμὸν ἄσπρα δύο τὴν λίτραν εἰς τὸν βάμβακα καὶ ἄσπρον ἡμισυ τὴν λίτραν εἰς τὴν σταφίδα ².

Διάταξις ὁμοῦ τοῦ 1546 ὀρίζει ὅπως εἰς τὸ μέλλον ὁ βάμβαξ καὶ ἡ σταφίς πληρώνωσι τὴν δεκάτην, ὡς εἶνε πρέπον (*convenienti*) καὶ νὰ πληρωθῇ εἰς τὸν ἀγρὸν (*in campo*) συμφώνως μὲ τὴν τιμὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ προϊόντα ταῦτα ἀγοράζονται ἀπὸ τοὺς ἐμπόρους. Ἐπειδὴ δὲ συνέβαινον καταχρήσεις περὶ τὴν εἰσπραξίν, ὁ νέος νόμος ὥριζεν ὅπως τοῦ λοιποῦ οὐ μόνον οἱ ἄλλοδαποί, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐγχώριοι καὶ οἱ Ἑνετοὶ πληρώνωσι³. Τοιοῦτοτρόπως ἕνεκα τῶν καταχρήσεων, ἔχασαν τὸ προνόμιον τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ φόρου (*transito*) οἱ ἐγχώριοι καὶ οἱ Ἑνετοὶ καὶ οὕτως οἱ εἰσπράκτορες δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ προσποιῶνται ὅτι ἐπρόκειτο περὶ καρποῦ ἀνήκοντος εἰς τὰ προνομιοῦχα πρόσωπα.

Ἡ καλλιέργεια τῆς σταφίδος ἐν Ζακύνθῳ ἐπέδωκε τόσον ταχέως καὶ τοσοῦτοι ἀγροὶ μετεβλήθησαν εἰς σταφιδαμπέλους, ὥστε ἤδη τῷ 1552 ἡ ἐκ τοῦ σίτου δεκάτη ἀπὸ τοῦ ἄλλοτε ποσοῦ τῶν 3000 δουκάτων κατῆλθεν εἰς 1400 ⁴. Ἡ ἐπιτυχία αὕτη τῆς σταφιδαμπέλου ἐν Ζακύνθῳ καὶ τὸ κέρδος ἐκέντησεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὴν ὄρεξιν τῶν κατοίκων καὶ τῶν ἄλλων τοῦ Ἰονίου νήσων, οὕτω δὲ ἐν Κεφαλληνίᾳ καὶ ἔπειτα ἐν Ἰθάκῃ καὶ Λευκάδι ἔρχισεν ἡ μεταφύτευσις τῆς κορινθιακῆς σταφίδος.

* *

Ἐλθωμεν τώρα εἰς Κεφαλληνίαν.

Οἱ ἑνετοὶ ἀντιπρόσωποι τάχιστα κατενόησαν τὸ ἐπικερδὲς τοῦ σταφιδοκάρπου, διὸ ὁ Ἀλβίζιος Κάλβος τῷ 1548 ἔγραφε σὺν τοῖς ἄλλοις εἰς τὴν Κυβέρνησίν του, ὅτι ἡ Κεφαλληνία νὰ μὲν παράγει σιτηρά, οἶνον, ἔλαιον, μέλι, ἀλλ' ἂν ὁ τόπος ἤθελεν εἶνε μᾶλλον καλλιεργημένος ἢ παραγωγὴ θὰ ἦτο ἐπικερδესτέρα. «Οἱ κάτοικοι, ἔλεγεν ἐπὶ »λέξει, εἶνε ταπεινοί, πτωχοὶ καὶ φυγόπονοι, εἰάν δὲ ἤθελέ τις »ἐνταῦθα νὰ φυτεύσῃ σταφίδα καὶ ⁵ βάμβακα θὰ ἐπετύγχανεν ἄφθο-

¹ Πάρτε, Κεφαλληνίας καὶ Ἰθάκης σελ. 256.

² *Diversorum* παρὰ τῷ ὀρχαιοφυλακείῳ τῆς Δυτικῆς ἐπισκοπῆς, καὶ Χρόνικὰ Βαρθιάνη.

³ Σάθα, ἐνθ' ἄνωτ. καὶ Ἀρχαιοφυλακεῖον.

⁴ Πάρτε, ἐνθ' ἄνωτέρω.

⁵ Ὁ κ. Παπανδρέου (Πάρτε ἐνθ. ἄνωτ. σ. 257) ἐκ παραδρομῆς τὸ εἶ μεταφράζει ἢ.

γον κέρδον, ὡς ἡ πείρα ἀπέδειξεν¹». Ἄν. οὕτως οἰκτεῖρε: ὁ Κάλβος τὴν νοηρότητα τῶν μετὰ ταῦτα τὰ μάλιστα διακριθέντων ἐπὶ δραστηριότητι Κεφαλλήνων, τῷ 1560 ἕτερος τις Ἑνετός, ὁ Ἀλβίτζιος Βάλβος, ἀναφέρει ὅτι ἡ σταφίς εἰσῆχθη ἐν τῇ νήσῳ. Ἡ φιλοκέρδεια τῶν ἐγγχωρίων ταχέως διέδωκε τὸν καρπὸν τοῦτον, διό ὁ ρηθαῖς Ἑνετός ἔγραφε «... Λέγουσιν ὅτι τοῦτο τὸ τμήμα γῆς (bacili) δὲν εἶνε ἐπι-
 »τῆδειον πρὸς παραγωγὴν δημητριακῶν καρπῶν (biave) καὶ φυ-
 »τεύουσι σταφίδας, οὕτως ὥστε ὁσημέραι ἐλαττοῦνται τὰ σπαρτὰ
 »τῆς νήσου ταύτης, ἐνῷ κατ' ἕτος αὐξάνει ὁ πληθυσμός· διὰ ταῦτα
 »καὶ ἡ δεκάτη τῆς Ὑ. Ἐ. εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ἐλαττοῦται, ὥστε,
 »ἐὰν δὲν ληφθῇ πρόνοια, ἡ νήσος ἡμῶν αὕτη θὰ καταστῇ χείρων τῆς
 »Ζακύνθου διότι... Ἐν Κεφαλληνίᾳ δὲν ὑπάρχουσι πλοῖα οὔτε με-
 »γάλα οὔτε μικρά...» Ἐκ τῆς συγχρόνου αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ
 καὶ τῆς ἐλαττώσεως παραγωγῆς δημητριακῶν ἐπέκειτο λιμός, ἐν περι-
 πτώσει ἀφορίας. «Διὸ προστίθησιν ὁ Ἑνετός, ὑπὸ τῶν προκατόχων
 »ἡμῶν ἐξεδόθησαν διατάξεις τινὲς διὰ ταύτην τὴν σταφιδοφυτεῖαν,
 »ἀλλ' αὗται δὲν ἐπεκυρώθησαν ὑπὸ τῆς Γερουσίας· ὥστε θὰ συνεβοῦ-
 »λευον τὴν Ὑ. Ἐ. νὰ διατάξῃ ὅπως οἱ διοικηταὶ (rettori) ἡμῶν
 »ἀναγκάσωσι τοὺς φυτεύσαντας σταφίδας ταύτας μὲν νὰ ἐκρίζωσωσι,
 »νὰ σπείρωσι δὲ σῖτον εἰς τὰς σιτοφόρους γαίας, κριθὴν δὲ εἰς τὰς μὴ
 »προσφυεῖς πρὸς παραγωγὴν σίτου²».

Ἐκ τοῦ ἐπισήμου τούτου ἐγγράφου μαθηάομεν, ὅτι ἀπὸ ὀλίγου χρόνου (da poco tempo) μετεφυτεύθη εἰς τὴν Κεφαλληνίαν ὁ σταφιδόκαρπος, ἀλλ' ὁ προσδιορισμὸς τοῦ χρόνου τῆς εἰσαγωγῆς τῆς σταφίδος εἰς τὴν νήσον ταύτην ἐξάγεται σαφέστερον ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ἑνετοῦ Ἀλβίτζιου Λάνδου, ὅστις ἐν ἔτει 1581 ἐν τῇ ἀπαντήσει αὐτοῦ εἰς τὰς παραστάσεις τῶν Κεφαλλήνων κατὰ τῆς μετατροπῆς τῆς ἐλαχίστης, ὡς ἴσχυεν ἕως τότε, χρηματικῆς δεκάτης ἐπὶ τῆς σταφίδος εἰς πραγματικὴν δεκάτην φυσικῶν προϊόντων, ἔλεγε: «... Πρὸ
 »εἰκοσιπενταετίας δὲν εἶχε φυτευθῇ ἐπὶ τῆς νήσου ἄλλο εἶδος στα-
 »φίδος εἰμὴ ἐρυθρᾶς (une passe rosse), ἐξ ὧν προέκυπτε μικρο-
 »τάτη ὠφέλεια, διότι τοιοῦτο εἶδος σταφίδος εἶχε καὶ ἔχει νῦν ἔτι
 »εὐτελεστάτην τιμὴν· ἡ Ὑμετέρα Γαληνότης θ' ἀπελάμβανε μεγα-
 »λειτέραν ὠφέλειαν ἢ ἐκαλλιεργοῦντο οἱ δημητριακοὶ καρποὶ καὶ οὐχὶ
 »ἢ τοιαύτη ἀπηγορευμένη σταφίς. Ἀλλὰ ἀπὸ εἰκοσι ἑτῶν ἤρξαντο
 »φυτευόμεναι μέλαιναί σταφίδες (une passe nere) πορίζουσαι πολλῷ

¹ Σάθα, ἐνθ. ἄνωτ. τόμ. VI, σελ. 280.

² Πάρτε, Κεφαλληνία καὶ Ὑθάκη σελ. 257.

»πλείονα κέρδη τῶν ἐρυθρῶν, διότι ἐκεῖναι μὲν πωλοῦνται μέχρι δουκά-
 »των εἴκοσι καὶ εἴκοσι πέντε κατὰ χιλιάδα, αὗται δὲ αἱ ἐρυθραὶ
 »οὐδὲ πέντε δοκάτα, Ἡ τιμὴ δὲ τούτων ἦτο, ὅτε ἤρξατο ἡ φύτευ-
 »σις, ἄσπρων τεσσάρων ἀνὰ τέταρτον (quarta) ἢ τὸ πολὺ πέντε. Διὸ
 »περιωρίσθη ἡ δεκάτη εἰς ἡμισυ ἄσπρον ἀνὰ τέταρτον, τεσσαράκοντα
 »δὲ τέταρτα ἀποτελοῦσι μίαν χιλιάδα· μετὰ τὴν μεταφύτευσιν ὅμως
 »τῶν μελαίνων σταφίδων, ἐπληρώνετο ἡ αὐτὴ δεκάτη ἐπὶ καταδολι-
 »εὺσει (defraudando) τοῦ δημοσίου. Ὡς δὲ νῦν γίνεται, οὐδὲ τὸ δέ-
 »κατον τῆς δεκάτης καταβάλλεται, ἀφοῦ πληνώνονται μόνον λίραι δύο
 »κατὰ χιλιάδα, ἐνῶ ἔπρεπε νὰ πληρῶνονται τοῦλάχιστον λίραι δώδε-
 »κα, οὕτως τῆς τιμῆς τῆς σταφίδος εἴκοσι δοκάτα τὴν χιλιάδα καὶ
 »ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ εἴκοσι πέντε. Πληρῶνουνσι περισσότερον διὰ τὰς ἐρυ-
 »θράς ἢ διὰ τὰς μελαίνας, ἀφοῦ δίδουσιν ἡμισυ ἄσπρον ἀνὰ πᾶν τέ-
 »ταρτον διὰ τὰς ἐρυθράς. Ἐκάστη χιλιάς ἐρυθρῶν ἀποτελεῖται ἐκ
 »τεσσαράκοντα τετάρτων, ἐνῶ ἐκάστη χιλιάς μελαίνων ἀποτελεῖται
 »ἐκ μόνον τριάκοντα τοιῶν»¹.

Ὁ Λάνδος τῷ 1581 λέγει ὅτι μετεφυτεύθη ἡ μελαίνα σταφίς πρὸ
 εἰκοσαετίας, δηλαδὴ τὸ 1551, ἐνῶ ὁ Βάλβος τῷ 1560 λέγει, ὅτι με-
 τεφυτεύθη πρὸ ὀλίγου χρόνου. Ἐκ τούτων δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν
 ὅτι ἡ μεταφύτευσις ἐγένετο ἴσως μετὰ τὸ 1550. Πρὶν περιέλθῃ εἰς
 γνῶσιν τῆς κυβερνήσεως ἢ πρὶν ἢ κατὰ τὴν ἀντικείμενον ἐμπορίου ὁ
 καρπός, οὗτος θὰ ὑπῆρχε. Σημειωτέον ὅτι ἀπὸ πολλῶν προηγουμένων
 ἔτων ὑπῆρχεν ἐν Κεφαλληνίᾳ μικρόρραξ λευκὴ σταφυλὴ, ἣτις ξη-
 ραινομένη ἐγένετο ἐρυθρά, εἶδος ὅπερ ἐν Ζακύνθῳ ἐκαλλιεργεῖτο περισ-
 σότερον, καλούμενον ἁλιανορῶγι, ἐξ οὗ παράγεται ἐξαιρετικὸς οἶνος.
 Πρὶν ἢ εἰσαγάγωσιν εἰς τὸ ἐμπόριον οἱ Κεφαλλῆνες τὴν ἐρυθρὰν ἢ με-
 λαίναν σταφίδα, ἀρκετὴν ποσότητα κατ' ἔτος κατασκευάζον ἐκ στα-
 φυλῶν τοιμπίπο καὶ ἀπέστελλον εἰς πολλὰ μέρη. Καὶ ἐν Ζακύνθῳ ἐκ
 τῆς Κεφαλληνίας ἐκομίζετο τοιμπίπο, τὸ ὁποῖον ἐστέλλετο ἀκολουθῶς
 εἰς Ἑνετίαν καὶ Μασσαλίαν². Μετὰ δὲ τὴν καλλιέργειαν τῆς με-
 λαίνης σταφίδος, ἐξήραινον καὶ τινὰς σταφυλάς διὰ τοιμπίπο, ἀλλὰ
 ὀλίγη ἐγένετο ἐξ αὐτοῦ ἡ ἐξαγωγή³.

* *

Μεγάλη ἦτο ἡ διάδοσις τῆς σταφιδοφυτείας, οἱ δὲ γενικοὶ προ-

¹ Σάββα, *Μνημεῖα Ἑλλ. Ἰστ.* τόμ. V, σελ. 240 καὶ Πάρτε, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 257.

² Libri καὶ Filze Dogana. Ἀρχαιοφυλακεῖον.

³ Note et dispaeci diversi, φάκελλος παρὰ τῷ ἀρχαιοφυλακεῖῳ Ἰθάκης.

βλεπταὶ καὶ οἱ ἐλέγχται¹ καὶ πᾶσαι αἱ ἀρχαὶ τῆς νουνεχοῦς Ἑνετικῆς Πολιτείας ἐσκέπτοντο τίνι τρόπῳ νὰ παύσῃ ἡ περαιτέρω διάδοσις τῆς σταφιδαμπέλου καὶ ἀναγκασθῶσιν οἱ κάτοικοι νὰ ἐμμείνωσιν εἰς τὴν γεωργίαν, καλλιεργοῦντες καὶ τοὺς δημητριακοὺς καρπούς, ὧν σπουδαίως εἶχεν ἐλαττωθῇ ἡ ποσότης². Τῷ 1556 ἀπεφασίσθη ἵνα τοῦ λοιποῦ πληρῶνωσιν οἱ φυτεύοντες ἀμπέλους ἢ σταφίδας δουκάτα δύο κατὰ κάμπον (per campo) καὶ δουκάτον ἓν διὰ τὰ φυτευθέντα πρὸ τοῦ ἔτους τούτου, τὰ δὲ εἰσπραττόμενα χρήματα νὰ λαμβάνῃ ἡ Κοινότης δι' ἀγορὰν σίτου πρὸς χρῆσιν τῶν κατοίκων. Ὁ νόμος δὲν θὰ ἐξτελεῖτο εὐσυνειδήτως, καθότι ἡ κοινότης Ζακύνθου διὰ πρεσβείας ἐξήτειτο ἵνα ταῦτα τὰ εἰσπραττόμενα χρήματα τεθῶσιν εἰς τὸ ταμεῖον, ἀλλ' εἰς ἰδιαίτερον μέρος διὰ δύο κλειδῶν ἡσφαλισμένον, ὧν τὴν μὲν νὰ κρατῇ εἰς τῶν γραμματέων τοῦ Προβλεπτοῦ, τὴν δὲ εἰς τῶν συνδίκων. Ἡ κυβέρνησις ὁμῶς διέταξεν ἵνα αὐστηρῶς ἐκτελεσθῇ ὁ νόμος, θῆλα δὲ τὰ χρήματα νὰ χρησιμεύσωσι μόνον πρὸς ἀγορὰν σίτου³.

Οἱ κάτοικοι οὐδεμίαν ἔδιδον ἀκρόασιν εἰς τὰς παραινήσεις τῶν ἐνετῶν ἀντιπροσώπων, ὅπως παύσῃ ἡ περαιτέρω φύτευσις, διὸ τῷ 1575, νόμος ἐκδοθείς, ἀπηγόρευσε τὴν φύτεϊαν νέων σταφίδων, οὐ μόνον ἀλλὰ καὶ διέτασσε τὴν ἐκρίζωσιν τινων ἐκ τῶν ἤδη ὑπαρχουσῶν⁴. Ὁ Πάρτες ὀρθῶς ἱστορεῖ ὅτι: καὶ ἐνθερμοὶ παρακλήσεις τῶν διὰ »τοιούτων βιαίων μέτρων ἀπειλουμένων κατοίκων κατώρθωσαν τοῦλάχιστον τοῦτο, ὅτι εὐθὺς τῷ 1576 ἀπεφασίσθη ἀκριβοστερά ἐξέτασις »τῆς ὑποθέσεως ὑπὸ δύο ἀπεσταλμένων. Ἡ ἐκθεσις τῶν συνδίκων τούτων, Ἀνδρέου Τουσινιάνη καὶ Ὁθωνος Βαλιέρη, παρέχει ἀξιολογωτάτην καὶ νοήμονα ἐκθεσιν τῆς οικονομικῆς καταστάσεως τῶν »Ἰονίων νήσων κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους. Ἐν Ζακύνθῳ ἤρξαντο νὰ »συλλέγωσιν εἰδήσεις περὶ τῆς διανομῆς τοῦ ἐδάφους εἰς τὰ διάφορα »εἶδη τῆς καλλιεργείας. Ὡς πρὸς τὴν ἐντολὴν τῆς γερουσίας νὰ ἐνεργήσωσιν τὴν ἐκρίζωσιν καὶ τὴν ὑπ' αὐτῶν κατεχόμενην χώραν εἰς »ὅσον τὸ δυνατόν μείζονα ἐκθεσιν νὰ ἐπαναφέρωσιν εἰς τὴν γεωργίαν,

¹ Inquisitori, ὡς ἐλέγοντο.

² Libro Ordini καὶ Ἀρχαιοφυλακεῖον — Ε. Λούτζη: Della Condizione politica delle Isole Jonie sotto il dominio Veneto κτλ. Βενετία 1860 σελ. 433 — Πάρτες. Κεφ. καὶ Ἱθάκης σελ. 257—258.

³ Libro Ordini καὶ Filze Comunità καὶ Atti τῆς ἰδίης παρὰ τῷ Ἀρχαιοφυλακεῖῳ. — Σάθα, Μνημ. Ἑλλ. Ἰστο. τόμ. V, σελ. 119—120.

⁴ Ἀρχαιοφυλακεῖον. Σάθα καὶ Πάρτες, ἐνθ. ἀναστ.

»ἀποφαίνονται ὅτι ἡ καταστροφή ὑπαρχόντων ἀμπελώνων ἐμέλλεν ἀ-
 »φρεύκτως νὰ ἐπενέγκῃ τὴν οἰκονομικὴν καταστροφὴν τῶν κατόχων, ὧν
 »ἡ μόνη ἐλπίς μετὰ τὰς δεινὰς ἀπώλειας τοῦ τελευταίου τουρκικοῦ
 »πολέμου στηρίζεται εἰς τὰς προσδοφύρους ταύτας φυτείας. Εἰς κάμ-
 »πες (3657 στρέμματα) φυτευμένος σταφίδα, παρέχει εἰσόδημα 25-
 »30 δουκάτων, ἐσπαρμένος δὲ σιτηρὰ μόνον 3-4 δουκάτα. Ἐάν τις
 »ἀναλογισθῇ λοιπὸν ὅτι ἐκ τῶν 18.000 κάμπων ὅλης τῆς καλλιεργη-
 »σίμου γῆς τῆς νήσου 10.400 κατέχει ἡ γεωργία, 1200 ἡ σταφιδο-
 »φυτεία καὶ 5800 ἡ ἀμπελουργία, καὶ ὅτι ἡ σπέρσιμος γῆ, ἂν καὶ περι-
 »λαμβάνει τὰ δύο τρίτα τῆς ὅλης καλλιεργησίμου ἐκτάσεως, ὅμως μό-
 »νον ἐπὶ τρεῖς μῆνας τοῦ ἔτους δύναται νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς τῆς νήσου
 »ἀνάγκας ὡς πρὸς τὰ σιτηρὰ, πρέπει νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι πᾶς σημαντι-
 »κὸς περιορισμὸς τῆς ἀμπελοφυτείας δύναται μόνον ὀλίγον νὰ αὐξήσῃ
 »τὸ εἰσόδημα τῶν σιτηρῶν τῆς νήσου, ἀλλ' εἰς τὴν εὐημερίαν τῶν
 »κατοίκων ἀναγκαιῶς θὰ ἐπενέγκῃ τὰ βαρύτερα τραύματα. Ἡ προ-
 »μήθεια σιτηρῶν εἰς τὴν νήσον δύναται νὰ ἐξασφαλισθῇ πολὺ σκοπιμώ-
 »τερον διὰ τρόπου ἥττον βιαίου· διὰ τῆς ιδρύσεως σιταποθήκης (fon-
 »daco) τοῦ κράτους, πρὸς ἰδρύσιν τῆς ὁποίας πλούσιοι πολῖται ἀμέσως
 »θὰ προκατέβαλλον 6000 δουκάτα καὶ τῆς ὁποίας ἡ περαιτέρω δια-
 »τήρησις δύναται νὰ ἐξασφαλισθῇ διὰ φόρου εἰσπραττομένου ἐκ τῆς
 »ἐξαγομένης σταφίδος. Ἡ ἑτησία παραγωγὴ τῆς σταφίδος εἶχεν αὐ-
 »ξήθῃ ἤδη τότε ἐν Ζακύνθῳ μέχρις ἐνὸς καὶ ἡμίσεος ἑκατομμυρίου
 »λιτρῶν, ἐν Κεφαλληνίᾳ δὲ εἰς 400,000 λιτρῶν»¹.

Πρακτικωτάτη ἦτο ἡ ἐκθεσις αὕτη τοῦ Ἰουστινιάνη καὶ τοῦ Βαλι-
 ἐρη. Οἱ δύο οὗτοι Ἑνετοὶ ἔσωσαν βεβαίως τὸν τόπον ἀπὸ πολλῶν δει-
 νῶν. Ἡ πρότασις τῶν ἀπεσταλμένων τούτων, περὶ τῆς σιταποθήκης,
 ἐξετελέσθη καὶ ἀπεδείχθη ἐξαιρετικὸς ἐν Ζακύνθῳ. Ἀλλ' ἡ ἰδρυσις ὅπως
 δῆποτε σιταποθήκης ἐν Ζακύνθῳ φαίνεται κατὰ τι ἀρχαιοτέρα².

¹ Πάρτε, Κεφαλληνία καὶ Ἰθάκη σελ. 258—259.

² Ἐπὶ λέξει λέγει ὁ Ἑνετὸς Basadonna τῷ 1546: «Ho instituido... un fon-
 »tego con li danari tratti del utile de certi formenti descargati della nave
 »Cornara al tempo del magnifico Messer Zuan Barbarigo, mio predecessore.»
 Σάθλ, Μνημ. Ἑλλ. Ἱστορ. IV, σελ. 275.

Σπυρίδων δὲ Βιάζης